

**КАРИЕРНИ НАГЛАСИ ЗА ПЛАТЕНА НАЕМНА ЗАЕТОСТ И/ИЛИ СОБСТВЕН
БИЗНЕС СРЕД СТУДЕНТИТЕ В СФЕРАТА НА ИНДУСТРИЯТА
ОТ ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА**

*доц. д-р Иван Петров
Икономически университет – Варна*

**CAREER ATTITUDES FOR WAGE EMPLOYMENT AND/OR OWN BUSINESS
AMONG STUDENTS IN THE INDUSTRY
FROM THE UNIVERSITY OF ECONOMICS – VARNA**

*Assoc. Prof. Ivan Petrov, PhD
University of Economic – Varna, Bulgaria*

Резюме

Докладът представя резултатите от проучване сред настоящи студенти от специалности „Индустриален бизнес и предприемачество“, „Логистика“, „Бизнес икономика“, „Корпоративен бизнес и управление“, „Управление на проекти“ и „Логистичен мениджмънт“, насочено към кариерните им нагласи и намерения. Изследвани са предпочитанията към собствен бизнес и наемна заетост, количествена оценка на всяка алтернатива, както и вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломиране. Резултатите са представени общо за всички студенти и по отделни групи по пол, възрастова структура, образователна степен, форма на обучение, семейно положение, предприемачески опит на родителите.

Ключови думи: кариерни нагласи, наемна заетост, самозаетост

JEL Класификация: J24, L26, M13

Abstract

The report presents the results of a survey among current students of Industrial Business and Entrepreneurship, Logistics, Business Economics, Corporate Business and Management, Project Management and Logistics Management, focused on their career attitudes and intentions. Preferences for owning their own business and salaried employment, a quantitative assessment of each alternative, and the likelihood of starting their own business immediately after graduation were examined. The results are presented for all students overall and for individual groups by gender, age structure, level of education, form of study, marital status, and parents' entrepreneurial experience.

Key words: career attitudes, wage employment, self-employment

JEL Classification: J24, L26, M13

Цели и обхват на проучването на кариерните нагласи на студентите

Изследването на кариерните и предприемаческите нагласи и намерения на студентите от бакалавърска и магистърска степен във всеки университет е изключително важно за формирането на коректна оценка за качеството на обучението, както и за осигуряване на неговото адаптиране към потребностите на практиката и дипломиращите се. Финансирането на научно-изследователски проекти, организирането на специализирани проучвания и провеждането на юбилейни научни, научно-приложни конференции, кръгли маси по проблеми на практиката и обучението насърчи много изследователи да правят проучвания за реализацията на настоящи и бивши студенти, както и тяхната

оценка за проведеното обучение. Такива резултати бяха представени на научно-практическа конференция през 2017 и 2022 г. за изследване сред бивши студенти в специалности по логистика от Икономически университет Варна (Василев, Милушева, 2017; Василев, Милушева, 2022). През 2008 г. е проведено цялостно изследване на предприемаческите нагласи и намерения на студентите в Икономически университет Варна, на база на което е публикувана монография (Петров, Якова & Шинева, 2008).

В настоящия доклад представяме резултатите от собствено изследване, проведено през учебната 2022-2023 г. на предприемаческите и кариерните нагласи и намерения сред действащите студенти в специалности, свързани с индустрията в Икономически университет. Включени са специалности, администрирани от катедра „Индустриален бизнес и логистика“, както и такива, в обучението на които сериозно участие имат преподаватели от катедрата. Анкетирани са студенти от бакалавърските специалности „Индустриален бизнес и предприемачество“, „Логистика“ и „Бизнес икономика“, и магистърските – „Корпоративен бизнес и управление“, „Логистичен мениджмънт“ и „Управление на проекти“. Проучването е направено чрез анкетна карта, генерирана в Goggle Form, популяризирана посредством съобщения чрез платформата за електронно обучение на Икономически университет <https://e-learn.ue-varna.bg/> в процеса на обучението. Включени са общо 132 студенти, от които 88 от обучаващи се в бакалавърска и 44 в магистърска степен. Половата структура на респондентите е с малък приоритет на жените – 76 жени и 56 мъже. Възрастово респондентите са основно във възрастова група от 20 до 25 години – 74.2%. Разпределението на останалите възрастови групи е както следва: до 20 години – 0.8%, от 26 до 30 години -9,1% ; от 31 до 35 са 4,4% и групата над 35 години са 15.6% от респондентите. От гледна точка семейно положение преобладават несемейните 70,5% пред семейните 29,5%.

Целта на настоящия доклад е анализ на резултатите от изследването, отнасящи се нагласите и намеренията на студентите към платена наемна заетост и/или самозаетост. Предприемачеството и нагласите за собствен бизнес тук са разгледани само като сравнителна кариерна алтернатива, те са предмет на друг доклад.

За реализация на целта са поставени следните основни задачи:

1. Анализ и оценка на кариерните предпочитания на студентите към платена наемна заетост, съпоставени с алтернативна заетост в собствен бизнес.
2. Анализ и оценка на вероятностите за стартиране на собствен бизнес и/или платена наемна заетост след дипломирането, както и евентуални преходи от една към друга алтернатива.

Основни резултати от проучването

Резултатите от изследването са въведени и обработени чрез използване на статистическия продукт SPSS 17. Използвани са инструменти на дескриптивната статистика, кростаблици, мода, средни величини и сравнението им сред различни групи респонденти. Поради малкия брой на анкетирани не е правена проверка и доказване на статистически хипотези, но са изследвани специфичните особености в отговорите на различните групи респонденти според образователна степен, форма на обучение, пол, възраст, семейно положение, наличие на предприемачески опит на родителите и др.

За сравнителна оценка на кариерните предпочитания на респондентите са използвани два подхода, основен и модифициран. При основния подход са разграничени 4 кариерни алтернативи – 1) наемен служител; 2) за начало наемен служител, но стартиране на собствен бизнес в бъдеще; 3) собствен/семеен бизнес и 4) паралелно наемна заетост със собствен бизнес. Този подход позволява от една страна да се изведат диференцирано кариерните предпочитания на респондентите, а от друга, дава възможности за модифициране и обединяване (сумиране) на отговорите по избрани признаци. Модифицираният

подход извежда потенциала на прехода от една към друга бъдеща кариера, особено чрез евентуално стартиране или включване в съществуващ семеен бизнес.

Резултатите от изследването общо за всички респонденти и по няколко основни разреза са представени на фиг.1 и в таблица 1. Като цяло, може да се приеме, че обучаемите са силно привлечени от предприемачеството като основна кариера. Огромната част от студентите се виждат като заети със собствен бизнес - 93,2%, макар че като единствена алтернатива това е посочено от 37,9 % от респондентите. Твърдо желание за кариера като наеман служител имат само 6,8%, но желание за съвместяване на платена наемна заетост и самозаетост показват общо 55,3% от всички студенти.

Фигура 1. Кариерни предпочитания на респондентите

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Представените резултати по различни разреза в обобщена кростаблица (табл.1) потвърждават общите тенденции, но позволяват да се изведат някои специфични и интересни особености в дълбочина. От гледна точка образователно ниво, по-силно желание за собствен бизнес като единствена алтернатива виждат бакалаврите пред магистрите (46,58% срещу 20,46%), мъжете пред жените (46,43% и 31,58%), децата на родители предприемачи пред останалите (46,43% и 31,58%), редовните пред дистанционни и задочни студенти (52,46% и 25,35%), несемейните пред семейните (45,16% и 20,51%). Обратна тенденция има в предпочитанията към наемна заетост като единствена алтернатива. Тя се предпочита от по-голям дял на магистрите пред бакалаврите (11,36% с/у 4,55%), жените пред мъжете (7,89% с/у 5,36%), децата на наемни служители пред децата на предприемачи (9,05% с/у 5,19%), семейните пред несемейните студенти (15,38% с/у 3,23%), редовните пред дистанционно и задочно обучаващи се студенти 8,45% с/у 5,19%).

Таблица 1

Структура на кариерните предпочитания на респондентите по образователна степен, пол и предприемачески опит на родителите

	По образователна степен (%)		По пол (%)		Родителски опит в бизнес (%)	
	бакалаври	магистри	мъже	жени	с опит	без опит
Наемен служител	4,55	11,36	5,36	7,89	5,19	9,09
За начало наемен служител, но собствен бизнес в бъдеще	44,32	43,18	35,71	50,00	33,77	58,18
Собствен/семеен бизнес	46,58	20,46	46,43	31,58	51,95	18,18
Наемен служител и собствен бизнес паралелно	4,55	25,00	12,50	10,53	9,09	14,55
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,00	100,00

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Таблица 2

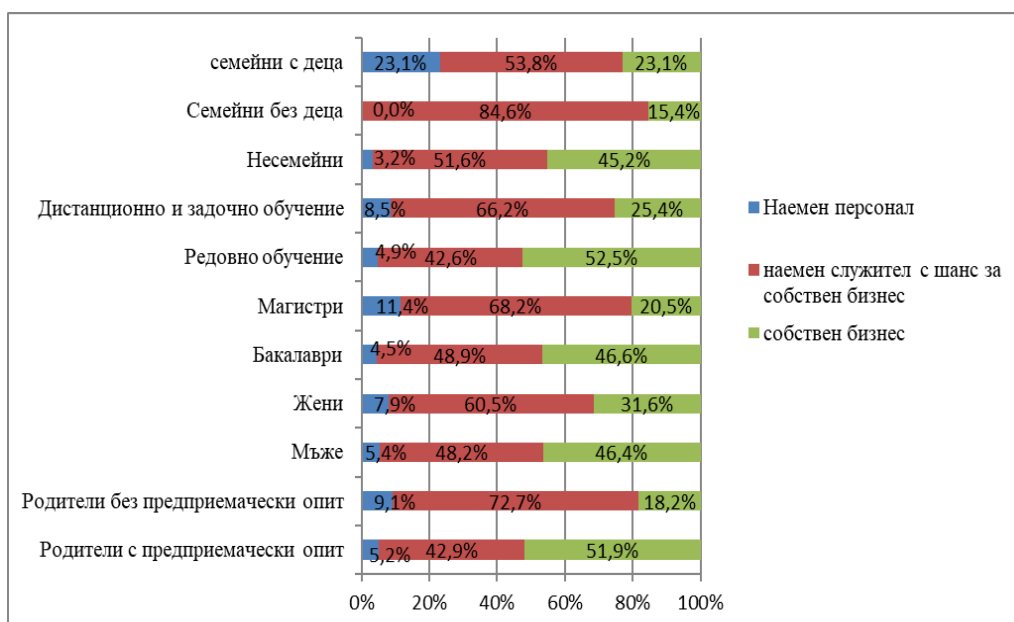
Структура на кариерните предпочитания на респондентите по форма на обучение, семейно положение, наличие на деца

Показатели	По форма на обучение (%)		Семейно положение (%)		Деца (%)	
	редовно	Дистанц./ задочно	Несем.	Сем.	Без деца	С деца
Наемен служител	4,92	8,45	3,23	15,38	2,83	23,08
За начало наемен служител, но собствен бизнес в бъдеще	40,98	46,48	47,31	35,90	47,17	30,77
Собствен/семеен бизнес	52,46	25,35	45,16	20,51	41,51	23,08
Наемен служител и собствен бизнес паралелно	1,64	19,72	4,30	28,21	8,49	23,08
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

На основа на получените резултати за кариерните предпочитания е направено обединяване на двата отговора, включващи съчетаване на собствен бизнес с наемна заетост и евентуалната бъдеща замяна на трудови договори със samozаетост. Преизчислените показатели по групи според образователна степен, форма на обучение, пол, опит на родителите, семейно положение са представени на фиг.2. Тук се визуализира дяла на предпочитащите само собствен бизнес или наемна заетост, но този подход е интересен основно с това, че дава възможност да се оценят колебаещите, т.е. потенциала на възможно преминаване към samozаетост в бъдеще. Около 55,3% от всички респонденти, 42,6% от бакалаврите и 68,2% от магистрите, 48,2% от мъжете и 60,5% от жените, 42,9%

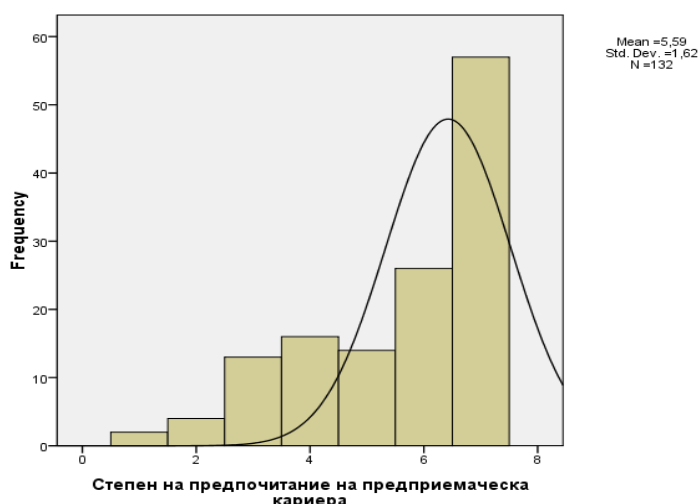
от децата на родители с предприемачески опит и 72,7% на родители без опит допускат след работа по трудови договори или паралелно, възможността за стартиране на собствен бизнес.

Фигура 2. Модифицирани измерители за кариерните нагласи на респондентите (процент на предпочитания на различните кариерни алтернативи)

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

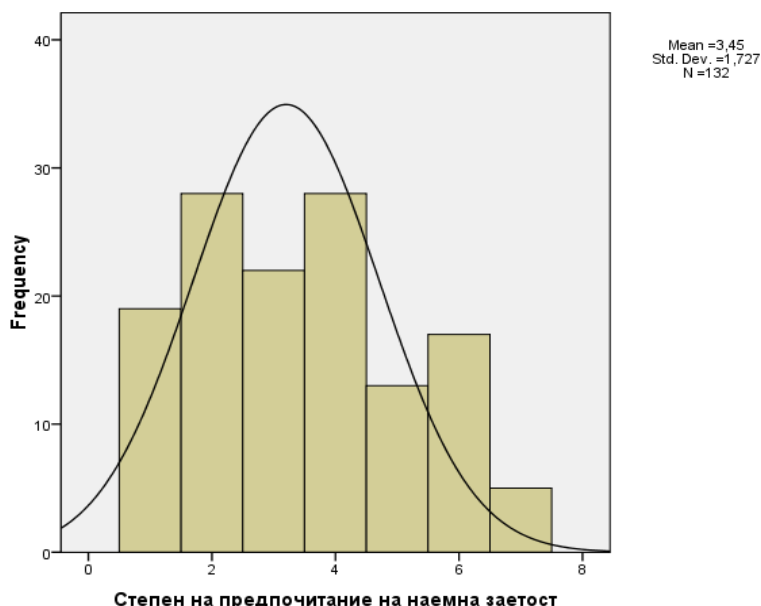
За количествена оценка на кариерните нагласи и предпочитания е използвана 7 степенна скала за измерване на силата на предпочитанията на респондентите. Изведените хистограми на оценките на кариерните предпочитания (фиг. 3 и 4) потвърждават констатациите, че нашите студенти са силно привлечени и предпочитат предприемаческа кариера.

Фигура 3. Хистограма на оценките за предпочитанията на предпочитанията на предприемаческа кариера

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

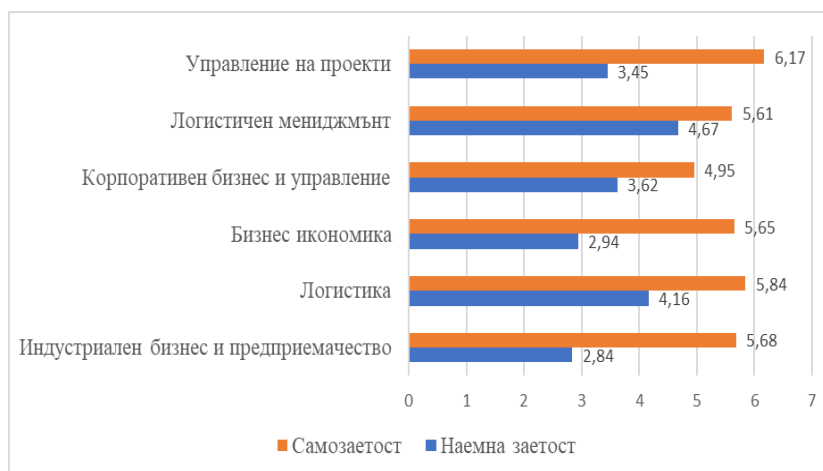
Респондентите дават висока средна оценка на предприемаческата кариера - 5,69, най-масовата оценка е 7 (модата), а медианата 6, показва, че повече от половината от нашите студенти дават оценки на предпочитанията си за собствен бизнес 6 и 7 (62,7%). Оценките за привлекателността на наемната заетост са в лявата половина и центъра на скалата. Средната оценка е 3,45, като най-честите оценки при равен брой респонденти са 2 и 4, а модата е 3.

Фигура 4. Хистограма на оценките за предпочитанията на наемна заетост

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Средните оценки на предпочитанията към двете кариерни алтернативи по специалности са представени на фиг. 5. От бакалавърските специалности най-високо оценяват предпочитанията си към собствен бизнес „Логистика“ (5,84), а от магистърските – Управление на проекти (6,17). Следва да се има предвид прекалено малкия брой на респондентите от „Управление на проекти“, което е предпоставка за статистическа грешка.

Фигура 5. Средни оценки на самозаетостта и наемната заетост като кариерни възможности по специалности

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Средните оценки на предпочитанията към двете кариерни алтернативи според пол, възрастова група, форма на обучение, образователна степен, предприемачески опит на родителите и семеен статус са представени в таблица 3. Сред всички сегменти има отчетливо висока оценка на предпочитанията за предприемаческа кариера. Забелязват се и ясно определени тенденции за по-висока степен на оценяване на предпочитанията към самозаетост на мъжете пред жените (5,73 и 5,49), студентите до 25 години пред тези над 25 години (5,68 и 5,33), редовните пред дистанционните и задочни студенти (5,66 и 5,54), студентите бакалаври пред студентите магистри (5,69 и 5,39), децата на предприемачи пред останалите (5,68 и 5,55). Според семейното положение на респондентите изненадващо най-висока оценка на привлекателност на самозаетостта дават семейните без деца, превишаващи оценката и на несемейните. Точно обратни са тенденциите на средните оценки на привлекателността на наемна заетост. Жените оценяват по-високо работата за някой друг пред мъжете, лицата над 25 години пред тези до 25 години, дистанционните и задочните пред редовните студенти, магистрите пред бакалаврите, студентите с родители без опит в бизнеса пред децата на предприемачи, семейните пред несемейните.

Таблица 3

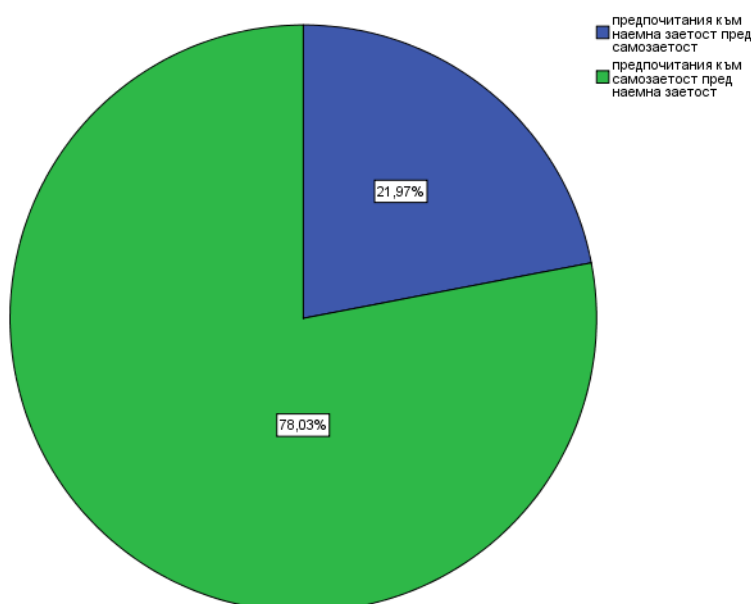
**Средна оценка на предпочитанията за кариерни алтернативи
сред различни групи респонденти**

	Наемна заетост	Самозаетост	Сравнителни предпочитания
<i>Според пола на лицата</i>			
Мъже	3,16	5,73	1,81
Жени	3,66	5,49	1,50
<i>Възрастови групи</i>			
До 25 години	3,24	5,68	1,75
Над 25 години	4,06	5,33	1,31
<i>Форма на обучение</i>			
Редовно обучение	3,21	5,66	1,76
Дистанционно и задочно обучение	3,65	5,54	1,52
<i>Образователна степен</i>			
Бакалавърска степен	3,13	5,69	1,82
Магистърска степен	4,09	5,39	1,32
<i>Според предприемачески опит на родител/и</i>			
Студенти, с предприемачески опит на родител/и	3,16	5,62	1,78
Студенти, без предприемачески опит на родителите	3,86	5,55	1,44
<i>Според семейното положение</i>			
Несемейни	3,12	5,66	1,81

Семейни/Живеещи на семейни начала без деца	3,85	5,85	1,52
Семейни/Живеещи на семейни начала с деца	4,42	5,23	1,18

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

На основа на средните оценки на привлекателността на предприемаческата и наемната заетост е определен коефициент на сравнителна привлекателност. Този показател носи допълнителна информация относно кариерните предпочитания на респондентите, защото той противопоставя двете кариерни алтернативи. По всички критерии сред всички групи има измерен коефициент над 1, показващ значително по-високи оценки за предпочитания на самозаетост пред наемна заетост. Сред различните групи правят впечатление много високите равнища на сравнителна привлекателност на самозаетостта при мъжете (1,81), студентите под 25 години (1,75), студентите бакалаври (1,82), децата на предприемачи (1,78) и несемейните (1,81).

Фигура 6. Процентно разпределение на студентите според сравнителната привлекателност на предприемаческа кариера или наемна заетост

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Средните оценки, обаче, въпреки полезността им за извеждане на общите състояния и трендове не показват разнообразието сред респондентите. Затова, според оценките за предпочитанията си към двете кариерни алтернативи и определената на тяхна основа сравнителна привлекателност на предприемачеството пред наемната заетост студентите са обединени в 2 групи – на предпочитащите повече предприемаческата алтернатива и на предпочитащи наемна заетост (фиг. 6). Така се потвърждават общите констатации, но се установява, че приблизително 1 от всеки 5 студенти, предпочита повече работата за някой друг (21,97%). Въпреки по-малкия им дял и брой, това са 10 от 61 студента редовно обучение и 19 от 52 дистанционни и задочни студенти. Сред тях има повече магистри 17 от бакалаврите 12, повече жени 21 при 8 мъже, повече несемейни 16 пред 13 семейни. Не е изненадващо, че повече студенти с родители без предприемачески опит са в тази група (16), но тук следва да се отбележи, че 13 от общо 77 деца на предприемачи предпочитат

работата за друг, вместо за себе си. Трудностите в бизнеса, видян от позицията на децата на предприемачи са обезсърчили 17% от тях да предпочитат тази кариерна алтернатива.

Изложените дотук резултати по убедителен начин показват предпочитанията към собствен бизнес сред огромната част от нашите студенти. Могат да се търсят различни обяснения на тези резултати, една от посоките на които са поведенчески и имиджови мотиви. Доколкото предприемачеството и собственият бизнес са синоним на успех, може да се допусне стремеж за представяне в по-благоприятна от гл. т. очакванията на общността позиция.

Затова, в изследването ни са предвидени и редица аспекти на самооценка от страна на респондентите на очакваните бъдещи действия като измерители на реалистичността на декларираните нагласи и намерения. Един от тези измерители е вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломирането. Оценката на вероятността е на основата на седемстепенна скала. Резултатите са допълнително прегрупирани и обобщени в три групи – ниска, средна и висока вероятност. Представени са по специалности, пол, възрастова група, форма на обучение, образователна степен, семейно положение (фиг. 7 и 8).

Фигура 7. Структура на студентите (%) според вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломиране по специалности

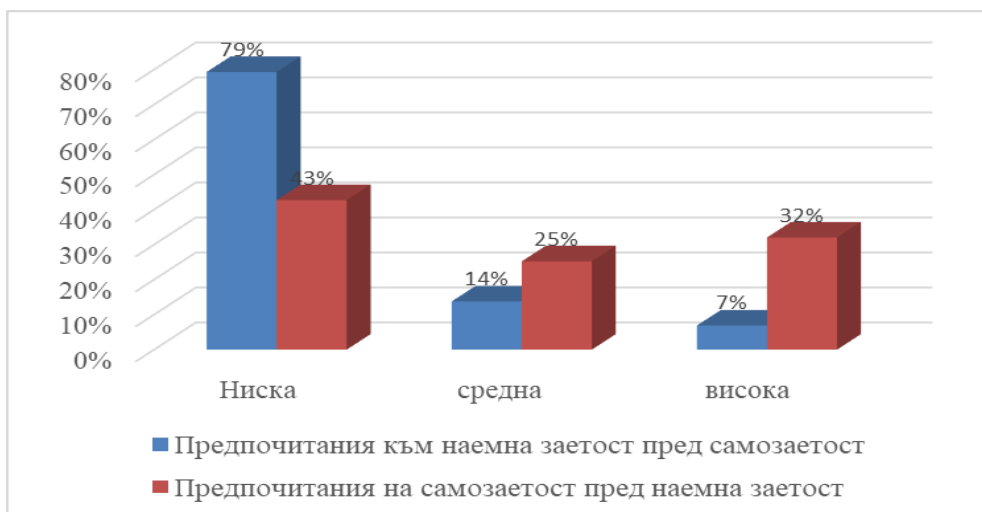
Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Фигура 8. Структура на студентите (%) според вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломиране по групи и различни критерии

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Резултатите представят значително по-премерена самооценка на вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломирането, характерна за всички групи по изследваните критерии. По седемстепенната скала, средната оценка, разделяща оценките на ниска и висока вероятност е 4, като студентите оценяват вероятността за стартиране на собствен бизнес след дипломиране 3,77. Това се потвърждава и по отделни групи, включително и в тези с демонстрирана най-сериозни предпочитания към предприемаческа кариера. При мъжете средната оценка е 3,84, при студентите до 25 години – 3,77, при бакалаврите 3,97. Дори и студентите, с родители предприемачи, оценяват вероятността за стартиране на бизнес веднага след дипломирането с оценка 4,05. Окупените резултати, с обобщаване на оценките на ниска, средна и висока вероятност, в още по-голяма степен затвърждават констатациите, че основната част от студентите оценяват ниско вероятността да започнат кариерното си развитие чрез стартиране на собствен бизнес. Това се отнася, както за тези, които предпочитат работата като наеман персонал пред собствен бизнес, така и за предразположените към самозаетост (фиг. 9).

Фигура 9. Структура на студентите (%) според вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след дипломиране по групи според предпочитанията на кариерна алтернатива

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Заклучение

Като цяло, направеното изследване показва интересни и полезни резултати. Обучението на специалностите, свързани с индустрията в Икономически университет, дава добри кариерни възможности и голяма част от завършилите виждат бъдещето си като собственици на бизнес. Има високо благоразположение и предпочитания към предприемаческа кариера. Независимо от това, голямата част от студентите преценяват, че стартовата им кариера, възможен трамплин към собствен бизнес, е работата им като наеман персонал. Това поставя специфични изисквания към ролята на обучението в Икономически университет. Необходимо е усилията да се насочат от една страна в още по-голяма степен към неговата практическа приложимост, с цел подготовката на висококвалифицирани и с високо ниво на експертиза икономисти. От друга, обучението трябва да помага за увеличаване на степента на подготвеност на нашите студенти за стартиране и успешно управление на собствен бизнес, с цел лесно преодоляване на задържащите вземането на решение фактори.

Използвана литература

1. Василев, Ю., Милушева, П. (2017). Реализация на завършилите студенти специалности „Логистика“, „Стопанска логистика“ и „Логистичен мениджмънт“. Съвременната логистика - бизнес и образование = Modern logistics - business and education: Сборник с доклади, Варна: Наука и икономика, 2017, с. 189 - 195.
2. Василев, Ю., Милушева, П., (2022). Връзки на степента на полезност на дисциплините (според студентите) с някои аспекти на реализацията (месечно възнаграждение и време за намиране на работа) на завършилите студенти специалности „Логистика“ и „Логистичен мениджмънт“. Логистиката в условията на криза: предизвикателства и решения : Сборник с доклади : Кръгла маса, по повод на 15 год. от създаването на специалност „Логистика“ в ИУ - Варна, 28 октомври. 2022 г., Варна : Наука и икономика, 2022, 73-78.
3. Петров, И., Якова, Т., Шинева, (2008). Студентските предприемачески нагласи и намерения: Изследване, анализ и интерпретация. Варна : Наука и икономика, 2008, 174.

Информация за контакт с автора:

доц. д-р Иван Йорданов Петров

Икономически университет – Варна, катедра „Индустириален бизнес и логистика“

E-mail: ivan_petrov@ue-varna.bg